International
SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL
SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:32	pp.1864-1879	2019 / April / NİSAN
sssjournal.com	ISSN:2587-1587	sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 17/04/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 17.04.2019

CANAN'IN ''KAF DAĞI'NIN ARDINDA'' SERGİSİ VE ANNE ARKETİPİ OKUMASI

CANAN'S "BEHİND MOUNT QAF" EXHİBİTİON AND MOTHER ARCHETYPE

Begüm TEKAY
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Heykel Bölümü, begumtekay@gmail.com, İstanbul/ TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi
Doi Number : http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1389
Reference : Tekay, B. (2019). "Canan'ın ''Kaf Dağı'nın Ardında'' Sergisi ve Anne Arketipi Okuması ", International Social Sciences Studies Journal, 5(32): 1864-1879.

ÖZ

Canan Türkiye'de feminist sanatçılar deyince akla gelen isimlerden bir tanesidir. Feminist akımın etkilerini düşünsel, görsel ve öncelikli olarak hayatının içinde uygulamaya koyan sanatçılardandır. Minyatür, fotoğraf, video, performans, heykel gibi çeşitli sanatsal ifadelerden yararlanarak yapıtlarını ortaya koyan Canan kendini aktivist bir sanatçı olarak da tanımlar.

Günümüzde sanatın üretim biçimini ele aldığımızda disiplinler arası bir yaklaşım görüyoruz. Bu yaklaşımlardan birisi de tarih öncesi zamanlardan beri günümüze kadar devam eden, insanın gördüğü gerçekliği ifade etmesinin yanında hissettiği, kendi bilincinde yaşadığı gerçekliğin psikolojik boyutunu da ifade eden biçimler, renkler, formlardır. Canan'ın sanat yaşamı boyunca ürettiği işler toplumsal meselelere dayanmakla birlikte İslamiyet öncesi Türkiye coğrafyasındaki kadın imajından günümüz Türkiye' sinde cinsiyet, cinsel istismar, aile içi şiddet, toplumsal rollerin getirdiği zorunluluklar gibi konulara da odaklanmaktadır. Kaf Dağı'nın Ardında sergisiyle birlikte Canan kendi ile özdeşleşen bir kadın ve anne arketipi yaratmıştır. Toplumda var olan bir bireyin yaşam döngülerinin karşılıklarını izlediğimiz Kaf Dağı'nın Ardında sergisi, analitik psikoloji teorisinin kurucusu Carl Gustav Jung'un anne arketipi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu inceleme ile anne imgesinin dönüşümlerini eserlerinde okuyabildiğimiz Canan'ın çalışmalarının disiplinler arası olgulara dikkat çekeceği umulmaktadır.

Anahtar kelimeler: jung, arketip, anne arketipi, Canan, Kaf Dağı'nın Ardında

ABSTRACT

Canan is one of the feminist artists in Turkey that comes to mind. She is one of the artists who put into feminist intellectual, visual and the effects of the stream as a priority in her life. It is also possible to define her as an activist artist who works by using various artistic expressions such as miniature, photography, video, performance and sculpture.

Today, when we consider the way of production of art, it is possible to see an interdisciplinary approach. One of these approaches is the forms are colors and forms that have continued since the prehistoric times to the present day, expressing the reality of the human as well as expressing the psychological dimension of the reality in which they live. Canan's artworks also based on social issues, to being woman before Islamic, gender perception in Turkey today, sexual abuse, domestic violence and, issues such as the obligations imposed by social roles. Behind Mount Qaf is along with a woman and her mother archetype of Canan synonymous with their own. An individual's life cycle of existing in society to relate at Behind Mount Qaf, the founder of the theory of analytical psychology Carl Gustav Jung's archetype was evaluated through with the "mother". It is possible to read the conversions of the "mother" image to Canan's artworks. This study hoped that with Canan's artworks work will draw attention to the interdisciplinary phenomenon.

Keywords: jung, archetype, mother archetype, Canan, Behind Mount Qaf

1. GİRİŞ

Canan 1970 yılında İstanbul' da doğmuştur. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi resim bölümünden 1998 yılında mezun olmuştur. Babasının soyadını alarak Canan Şahin kimliğiyle doğan sanatçı evliliği bile birlikte Canan Şenol olmuştur. Sanat hayatı boyunca çalışmalarını da bu isimle imzalamıştır. Eşinden boşanmaya karar verdiğinde 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 173. maddesinde belirtilen 'boşanan kadının kişisel durumu' hakkındaki yasayı öğrenmesiyle birlikte sanat yaşamına ''Canan'' olarak devam etme kararı almıştır.

Canan, Jung'un arketip kavramını eserlerinde gözlemleyebileceğimiz sanatçılardandır. Arketiplerin dönüşümlerini çalışmalarına yansıtırken bu dönüşümlerin izlerini yaşadığı coğrafyada, bireysel özgürleşme hareketlerinde, kolektif bilinçdışında arayarak ortaya koymuştur. Canan kendini feminist ve aktivist bir sanatçı olarak tanımlarken bu tanımın arkasında bir kültür işçisi olduğu vurgusunu da yapar. Minyatür gibi geleneksel kabul gören ve çoğu zaman ötekileştirilen üretim biçimini <çağdaş> kabul edilen resim, performans, video, heykel gibi araçlarla birlikte kullanarak farklı üsluplarda işler üreten sanatçı yaşadığımız bu coğrafyada kendine haklı bir yer edinebilmiştir.

Canan çalışmalarında toplumsal cinsiyet teorileri, aile içi şiddet, toplumsal rollerin getirdiği zorunluluklar, cinsel istismar gibi konularda yoğunlaşmıştır. Yaşadığımız Türkiye' de farklı kültürlerden ve çeşitli yaş gruplarından kadınlara işlerinde yer vererek birey olabilme serüvenini çalışmalarında bazen hüzünlü bazen çok gerçek, bazen trajik, mutlu ve umursamaz şekilde ortaya koymuştur.

Canan Kaf Dağı'nın Ardında sergisiyle en kapsamlı sergisini gerçekleştirmiş ve sergideki anne arketipleriyle kadına bakış açısını tekrar sorgulamaya davet etmiştir. Kibele, Çeşme, Şahmeran, Şehretün'nar, Ay Işığında Yıkanan Kadınlar çalışmalarında anne, tanrıça, şifacı, bilge kadın, büyücü kadın olarak karşımıza çıktığı gibi Kuş Kadın yerleştirmesinde sınırlarını aşan bir kadın olarak karşımıza çıkmıştır.

Canan çalışmalarında kadını alışıla gelmişin dışında bir sunumla sergilemiştir. Bu ifade biçimlerini kullanırken bir çok sanatsal araçtan yararlanmıştır. Bedenini de kullandığı işlerinde arketiplerin izleri görülmektedir.

2. CARL GUSTAV JUNG VE ARKETİP KAVRAMI

İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung (1875-1961) analitik psikolojinin kurucusudur. Psikoloji bilim dalında bulduğu bir çok kavramla, teoloji, etnografya, edebiyat ve güzel sanatları etkilemiştir. Bu kavramlar arasında karmaşa, içedönük ve dışadönük, gölge, arketip, kolektif bilinçdışı, anima ve animus yer alır.

Kolektif bilinçdışı; her bireyde bulunan kişisel anıların dahil olmadığı ilksel simgelerden oluşmaktadır. Bu simgelerin kalıtım yolu ile bazı mitos ve efsanelerde, rüyalarda belirmesi dünyanın çeşitli yerlerinde aynı biçimlerde tekrarlanan motiflerle ilgilidir. Kişisel anılarla ilgisi olmayan imgelere Jung arketip adını vermiştir. Aynı zamanda bu motifleri bilinçdışının baskın örnekleri olarak da tanımlar. (Jung, 2006) İlksel simgeleri evrensel olan tüm düşünce ve duygu biçimlerine dayandırabiliriz.

''On dokuzuncu yüzyılın doğurduğu büyük fikirlerden birini alalım ele: enerjinin korunması fikrini. Bu fikri ilk ortaya atan Robert Mayer bir hekim idi.'' (Jung, 2006:145) ''…Enerji bilimi üstüne yazdığı kitapta, Helm şöyle diyor: ≪Robert Mayer'in yeni fikri, üzerinde daha çok kafa yorarak, geleneksel enerji kavramlarından kopmuş değildir, bu fikir, sezgisel olarak algılanan fikirlerdendir; ruhsal nitelikteki başka alanlardan türeyen bu tür fikirler zihni ele geçirir ve geleneksel kavramları, kendi suretlerine göre yeniden biçimlendirmeye zorlar.'' (Jung, 2006:146)

Enerji ve enerjinin korunması fikri Jung tarafından ilksel bir imge olarak tanımlanır. Bu tanımı açıklarken ortak bilinçdışında bulunan, insanlığın zihninde çağlar boyunca var olan imgeleri kanıtlar şeklinde sunar. Yeryüzünde birbirinden uzak coğrafyalarda, en ilkel dinlerden çağımızdaki inanç biçimlerine kadar benzer imgelerin bulunması ilkel enerji bilimini kanıtlar niteliktedir. Jung (2006) ''Bu kavram, ruh, can, Tanrı, bedensel güç, verimlilik, doğurganlık, büyü, nüfüz, iktidar, itibar, tıp ve efektlerin serbestliğe kavuşması ile nitelenen bazı duygusal durumları ifade etmektedir… İktidar kavramı, ilkeller arasında en eski tanrı kavramıdır ve tarih boyunca sayısız değişmelere uğrayan bir imgedir. Eski Ahid' de sihirli güç, yanan çalıda ve Musa'nın çehresinde tezahür eder; İncillerde, gökten ateşten diller biçiminde Kutsal Ruh ile iner. Herakleitos' da dünya enerjisi, ≪hep canlı kalan ateş≫ olarak, Perslerde tanrısal rahmet ≪ahoma≫ nın kor halindeki ateşinde vardır; Stoacılarda ilk sıcaklık, kaderin gücüdür. Orta Çağ efsanesinde azizlerin başları çevresindeki hale, şeref nuru, ışık halkası olarak görünmektedir ve azizin vecd halinde yattığı kulübenin

damından alev gibi parlamaktadır… Eski görüşe göre, ruhun kendidir bu güç; ruhun ölümsüzlüğü fikrinde, ruhun korunumu içkin durumdadır, öte yandan, Budistlerin ilkel ruh göçü kavramında, sınırsız değişebilirliği ve süresiz korunumu fikri içkindir.''(Jung, 2006:146,147)

Bu noktalardan hareketle çağlar boyunca sürekli tekrarlanan bu ilksel imgelerin aynı zamanda insanların sürekli tekrarlanan ontolojik soruları arasında olduğunu kabul edebiliriz. Ben kimim? Nereden geldim? Nereye, neden gidiyorum? Bu dünyadaki varoluş amacım nedir?... Bu gibi sorular hayatın erken dönemlerinden başlayarak sorgulanıp çeşitli şekillerde yanıtlandıkça tekrar evrim geçirerek karşımıza çıkan, tekrarlanan, değişen, gelişen sorulardır. Sürekli belirsiz bir durumun içinde olan insanın gayesi belirli olana yanıt bulma çabasıdır. Kendi kendini tanımlayamayan insan çeşitli kavramlarla kendini anlama çabasına girmiştir. Tanrılar, dinler, inançlar tapınma biçimleri bu çabanın göstergeleridir. Her cevabın cevapsız bir başka soruya işaret ettiği düzende Jung bu soruların kaynağını insanların sürekli tekrarlanan yaşantılarının birikimi sonucu ortaya çıktığını savunur. Ve şu şekilde açıklar: '' En sık rastlanan, aynı zamanda en etkin olan yaşantılardan biri, her gün güneşin görünürdeki hareketidir. Öte yandan, bulduğumuz şey türlü çeşitlemeleri ile güneş-kahramanı mitos. Gün arketipini oluşturan bu mitosdur. Aynı şey ayın evreleri için de söylenir. Arketip, aynı veya benzer mistik fikirleri defalarca tekrar etmek için bir çeşit hazırlıktır… Sadece arketipler değil, görünüşe bakılırsa, sonsuzca tekrarlanan tipik yaşantıların izlenimlerinin dahi aynı zamanda — söz konusu aynı yaşantıların tekrarlanmasına yönelik etkenler gibi — ampirik bir tutumları vardır. Çünkü bir arketip, düşte, fantezide, ya da yaşamda tezahür ettiği zaman, öyle bir etki ya da güç doğurur ki, bu sayede ya ≪numinous≫ (huşu uyandıran, esrarlı) bir etki yaratır, ya da bir harekete geçilmesini gerektirir.'' (Jung, 2006:148)

Jung psişeyi bilinç ve bilinçdışı diye ikiye ayırır. Bilinçdışını kapsayan içerikleri de kişisel ve kolektif bilinçdışı (ortak bilinçdışı) olarak tanımlamaktadır. Kişisel bilinçdışını bireyin anıları, arzuları, dürtüleri unutulmuş deneyimlerini olarak ifade ederken kolektif bilinçdışını kişisel anılardan uzak evrensel içerikler olarak tanımlamaktadır. Freud ile Jung'un temelde ayrıldıkları nokta burasıdır. Freud bilinçdışını tamamen kişisel arzu ve bastırılmış dürtülerine bağlarken Jung evrensel motiflerin de varlığından söz etmektedir. Arketipler de bu noktada devreye girerler. Kolektif bilinçdışı insan türü olarak paylaştığımız tüm bilgileri içermektedir. Kişiliğin temelini oluşturan en etkili davranışlarımız buradan kaynaklanır. Hepimiz bu bilgiler ile doğarız. Bu bilginin bilinçte cereyan etmesi her bireyde birbirinden ayrı zaman ve mekanlarda gerçekleşebilir. Dejavu, ilk görüşte aşk diye tanımlanan kavramlar kolektif bilinçdışında uyur durumda bulunan bilgilerin hareketlenmelerinin etkisiyle açıklanabilir ve bireylerin bir takım benzer dışavurumlar, düşünsel yönelişler, eylemlerde bulunmasını sağlarlar. Arketipler insanın var oluşundan toplum yaşantısına, günlük yaşamına kadar etki etmektedir. Bu etkilerin kaynağı çeşitli mitolojik anlatılarda, görsellerde, simgelerde karakter yaratımında karşımıza çıkmaktadır. Kısacası insanı kendine doğru mıknatıs gibi çeken bir durumda arketiplerin izleri sürülebilir. Bunlar kişinin geçmişteki atalarının da dahil olduğu tüm nesillerin deneyimlerini ifade eder. Kalıtsal olarak her bireyde mevcuttur ve ilk insandan bu yana insan psişesinde etkileşim halindedir.

Bilginin deney-sonuç yöntemi ile kabul edilebilirliğini savunurken deneye tabi olamayan gerçekliklerin belirsizliği bizi bilinmezliğe ve şüpheye yaklaştırır. Bu şüpheci ve bilinmek istenen 'olasılıklar' merak duygumuz aktif olduğu sürece devam edecektir. Her şeyi deneme ve sonuçlandırma imkanımızın olmayışı bizi tanıdık hikayeleri dinlemeye ve onlar üzerinden fikir yürütmeye yönlendirmiştir.

Bilgin Saydam Deli Dumrul'un bilinci adlı kitabından alıntıladığı makalesinde şöyle açıklar: '' Tüm bireysel ve toplumsal yaşam görüşleri, insan ve evren şemaları, bilinmezlik sisini yarma çabasındaki mitlerdir. Mit, hem kutsal alana ve kutsal-dışı gündelik yaşama yansıyan işlevselliğiyle bir 'antropomorfik evren ve zaman tasavvuru' nu içerir… Ancak kendi özgün mitini şekillendirme sorumluluğunu üstlenmek, dolayısıyla da 'tarih-sellik bilinci' ne adım atmak, eski miti terk etme zorunluluğuyla birliktedir ki, bu, belirsizliğin ürkütücülüğünü, geçiciliğin hüznünü getirir.'' (Psiko -Mitoloji (2016:2,3)

Bu bağlamda kendi özgünlüğümüzü oluşturmak için hem bilindik hikayelere hem de bu hikayeleri aşmaya ihtiyacımız olduğu söylenebilir. Her ne kadar bu hikayeleri aştığımızı düşünsek de tekrar eden simgesel ve eylemsel var oluş biçimlerimiz bize aynı hikayelerin farklı kahramanları ünvanını vermektedirler.

Arketip antik çağda da kullanılan Platon'un ideasıyla eşanlamlı bir kavramdır. ''Örneğin, muhtemelen 3. yüzyıla ait olan Corpus Hermeticum' da Tanrı'nın, "ışık" fenomeninin öncesinde ve üstünde olan tüm ışıkların "ilkimgesi" olduğu düşüncesini ifade eder.'' (Jung, 2005:17) Evrendeki belli başlı değişmez sabit kurallar düşüncelerin nedenlerini ve şekillerini inşa ederler. Şekillenen her düşünce ve buna karşılık gelen biçimlerin, 'şeylerin' türevleri olduğu söylenebilir. Bu şeyler ilk imgeler olarak kolektif bilinç dışında

kendine arketipler olarak yer bulurlar. Her bireyde bulunan en ilkel dürtülerimiz doğum, ölüm, açlık, cinsellik, irade, cesaret, üretkenlik niteliklerinin aktive olabilmesi arketipin bilinç düzeyine çıkması ile ilişkilidir. Tüm bu kişisel anılarımızla ilgisi olmayan öykülerin yaratıldığı, şekillenerek tecrübeye dönüştüğü, aktarıldığı kısım burasıdır. Arketipler ortak tüm bilgi ve deneyimleri kapsadığı halde bireyin yetiştiği kültür, coğrafya vb. özelliklerden dolayı farklı şekillerde tezahür edebilirler ancak belli başlı nedenlerden türediklerinden bileşenleri aynıdır. Sadece bileşenlerin miktarı farklılık gösterebilir. Bu da biçimlerin farklı şekillerde tezahür etmelerine kaynaklık eder. Jung arketiplerin kaynağını dinsel, mitsel öykülerde, rüyalarda, halk hikayelerinde aramaktadır. Çünkü kişisel anılarla ilgisi olmayan tüm deneyimler bu hikayelerden kaynaklanarak şekillenir.

2.1.Anne Arketipi

‘’Büyük Ana kavramı, din tarihi kökenli bir kavramdır ve ana tanrıça tiplemesinin çok çeşitli yönlerini içerir. Başlangıçta bu kavramın psikolojiyle ilgisi yoktur, çünkü "Büyük Ana" imgesi pratik deneyimden bu biçimiyle ancak nadiren ve de çok özel koşullar altında karşımıza çıkar. Simge elbette ki anne arketipinin bir türevidir. Fakat Büyük Ana imgesinin arka planını psikolojik açıdan incelemeye kalkıştığımızda, incelememizin temeline, çok daha kapsamlı olan anne arketipini oturtmak zorundayız.’’ (Jung, 2005:17)

Hayvanlarda içgüdüsel davranışların kesin bir karşılığı olmadığı gibi bilinçdışı yapıların işleyişinde de insan davranışlarının kesin bir karşılığı yoktur. Bu davranışların işleyiş yapılarının tamamen biyolojik etkenlere bağlı olduğu söyleyememekle birlikte belirgin genetik özelliklerin aktarımını dikkate almak durumundayız. Jung bu bilinçdışı karmaşık yapılara imge adını vermiştir. İmgeler hem eylemlerin biçimine hem de eyleme neden olan durumlara işaret ederler. (Jung, 2005)

Arketipi tanımlarken bilinçdışı bir fikir olduğunu söylemek doğru olmaz. İçerik olarak değil biçimsel olarak belirlenmiş zihinsel imgelerdir. Bu biçimsel belirlenmeler ise açık seçik değil kısıtlıdırlar. Ancak bilinçli deneyim ile harekete geçirildiklerinde belirli hale gelirler. Bu deneyim hali ise yalnızca dil, gelenek ve göçlerle yaygınlaşmaz herhangi bir dış etkenden bağımsız olarak da ortaya çıkabilmektedir. (Jung, 2005) <Bilinçli deneyim> denilen tamlama biraz öncede yukarıda belirtilen bilginin deney-sonuç yöntemine tabi olamayan biçimlerde sezgisel, duyumsal veya Jung’ un belirttiği anlamda evrensel motiflerle ortaya çıkan, kolektif bilinçdışı ile varlığını pekiştirmemizi sağlayan unsurlardır.

Jung’a göre ‘’Her arketip gibi anne arketipinin de sayısız tezahürü vardır. Ben burada daha tipik bazı biçimleri anmakla yetineceğim: kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne-sevgili olarak, ayrıca Kybele-Attis tiplemesi, ya da kız-[gençleşmiş anne-]sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs); geniş anlamda kilise, üniversite, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve dölleme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus); büyülü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (Bereket Boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); Yoni; fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan.’’ (Jung, 2005:21,22)

Jung bu simgelerin olumlu ve olumsuz bir anlam ifade edebileceğini söylerken anne arketipinin ‘’annelik’’ ile ilgili olduğuna şu şekilde açıklık getirmiştir: ‘’…Dişinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölüler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan.’’ (Jung, 2005:22)

Genetik kodlarımızda başlayan bir takım evrimlerle, anne karnından çıkıp kültürel bir varlık oluşumuza kadar geçirmek zorunda olduğumuz aşamalarda şekillenen ‘insan biçimlerimizi’ tanımlarken ‘anne’ ye ya da anne arketipinin üzerinde önemle durulmasının sebebini <<bilinçli>> bir yapının oluşmasında ilk etken olarak görülebileceğinden ötürüdür. Henüz hala canlı bir organizmanın (anne karnının) içinde şekillenmeye başlayan insan bedeni- insan beyni, içinde bulunduğu varlıkla mutlaka bir iletişim şekli içinde olacaktır. Bu bağlamda anneyi ve anne arketipinin önemini vurgulamakta yarar var. Bu önemi yüceltmemek ve putlaştırmamak da aynı şekilde yararlı olacaktır.

Arketipler mitoslarda, efsanelerde karşımıza çıkabileceği gibi rüyalarda da karşımıza çıkabilirler. ‘’…Çocuk fobilerinde anne sık sık hayvan, cadı, hortlak, insan yiyen dev, erselik ve benzeri olarak görülür. Fakat bu fanteziler her zaman salt mitoloji kökenli değildir, ya da eğer öylelerse, her zaman bilinçdışı koşullanmalardan değil, bazen de masallardan, tesadüfen duyulmuş sözlerden ve benzeri şeylerden

kaynaklanabilir, bu nedenle her halükârda titiz bir incelemede bulunmak gerekir… Bir arketip kesinlikle yalnızca can sıkıcı bir önyargı değildir. Ancak yanlış yerde olduğunda öyledir. Arketip, insan ruhunun en yüce değerleri arasındadır, bu nedenle de tüm dinlerin Olympos' unda yerini almıştır. Arketipi değersiz olarak görüp bir kenara atmak, büyük bir kayıp anlamına gelir. Yapılması gereken, bu yansıtmaları çözerek, içeriklerini istemeden kaybeden bireye geri vermektir.'' (Jung, 2005:23,24)

Buradan hareketle anne arketipini tanımlarken anneye yansıtılan bu özellikleri biraz daha açmak gereklidir. Mağara duvarlarına çizilen resimlerden yüzyıllar boyunca insanların yaşamlarında önemini sürdürmüş olan ana tanrıça heykellerinin bu denli yaşam biçimlerimizde etkili oluşu muhakkak ki bir gereklilik ve ihtiyacın sebebidir. İhtiyaç karşılamak sadece biyolojik anlamda değil zihinsel anlamda da bir takım gelişmelere sebebiyet vermiştir ki etkisi günümüz insanının psikolojik, sanatsal, bilimsel gelişmelerine ön ayak olmuştur. Arkeolojik çalışmalara baktığımızda anne imgesinin çeşitli tasvirlerini Ana Tanrıça heykellerinde görebiliyoruz. İnsan tarih öncesi ve sonrasında algıladığı dünyayı ifade etme biçimini çeşitli formlarla, simgelerle, soyut resimlerle aktarmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde görülen biçim dilinin farklılıkları bize aynı bilginin nasıl farklı şekillerde algılanabileceğini de anlatmıştır.

3. CANAN' IN ESERLERİNDE ANNE ARKETİPİ

Canan'ın Kaf Dağı'nın Ardında Sergisi sanatçının en kapsamlı sergisidir. Bunun yanında sergi; izleyici için de bazen aşina olduğu bazen de seyirci olduğu bir geçmişe, geleceğe, şimdiye ait bir takım bilgileri de hatırlatan öğeler içermektedir. Canan' ın sergisinde kullandığı bu bilgiler aslında hepimizin içinde bulunduğu ruhsal, fiziksel sürecin 'kendi' ile karşılaşılmış halleridir. Bu ikili halleri insan ruhunun bastırılmış biçimleri ile açıklarken ışık/ gölge, iyi/ kötü, hayal/gerçek, aydınlık/ karanlık, iç/ dış ve arketiplere dayanan figürleri ele alarak yorumlayabiliriz.

Sergi başlığını Arap, Fars, Türk mitolojilerinde ismini sık duyduğumuz Kaf Dağ'ından almaktadır. Fotoğraf, minyatür, nakış, yerleştirme, heykel gibi çeşitli üretim biçimlerinin yer aldığı sergide ana tema cennet, araf ve cehennem kavramları üzerinden ilerlerken bu çalışmada incelenecek olan kısım bu kavramlardan yola çıkılarak arketiplerin çalışmalarda nasıl yer bulduğu olacaktır.

Canan'ın yapıtları kadın bedeninin ve enerjisinin tarihte, mitolojide ve günümüz kültüründe algılanış biçimini anlatıyor. Hamilelik sürecinden başlayarak ilişkilendirebileceğimiz bu kültürel kodlar ana tanrıçalardan başlayarak çağdaş kültürümüzde de yer bulan hikayelere dokunmaktadır. Bütün bu süreçler Canan'ın bedeni ve kolektif bilinçdışından süzülerek gelen yansıtmaların izleri ile oluşmaktadır.

Canan eserlerinde kendi ile özdeşleşen bir arketip yaratmıştır. Bu arketipleri incelerken kendi geçmişimize epigenetik[1] bir sorgulama yapmak da perspektifimizi genişletmek bakımından yararlı olacaktır. Zihinsel ve fiziksel gelişim süreçlerimizin birbirinden ayrı tutulamayacağı canlılar olduğumuzu düşünürsek bu sorgulamaları yapmak veya yapmamak kişinin kendi ile ilgilidir. Fakat şimdi üzerinde durmak istenilen konu anne arketipinin izleri üzerinedir. Bu izleri incelerken hem biyolojik hem de duygusal izleri incelemekte yarar vardır.

''Annelik çok tipik davranış kalıplarının sergilendiği fizyolojik bir durumdur. Memelilerde türün devam edebilmesi tamamen bebeğin anneye bağımlı olduğu belli bir dönemde ayrıntılı annelik hizmetinin ona sunulmasına bağlıdır. Memelilerin çoğunda çocuğun bakımı dişiler tarafından sağlanır. Annenin doğum öncesinde yavru için çok hazırlık yapmış olması ve süt üretebilme yeteneğine sahip olması nedeniyle, doğa memelilerde annelik bakımı görevini dişiye vermiştir.'' (alıntılayan Eşel E. 2010); (aktaran Swain ve ark. 2007) Buradan hareketle biyolojik olarak anneliğin işlevine baktığımızda buna görev demek mümkündür. Fakat bu görevi tanımlarken fiziksel ve zihinsel sürecin tamamen annenin üzerine yüklemesi anlamı çıkarılmamalıdır.

''Milyonlarca yıllık evrimsel bir süreç sonucunda gelişmiş olan günümüz insan beyni aslında halen özellikle hayatî işlevlerinde bireysel karar ve tarzların değil, insan türünün uzunca bir süreç içinde edinmiş olduğu genel deneyimlerin etkisindedir. Bireysel karar alma yeteneğimiz çok gelişmiş olmasına rağmen hayatta kalmayı sağlayan kritik konularda aklımızın değil, duygularımızın ve içgüdüsel davranışlarımızın

[1] Epigenetik, DNA dizisinden başka, hücreler arası, çevresel ve enerjik güçler de dahil olmak üzere, biyolojik sistemlerin gelişimini, fonksiyonlarını ve evrimini nelerin, nasıl etkilediğini inceleyen bir bilim alanı. (www.matematiksel.org/genlerimizi-dnamizi-dusuncelerimizle-degistirebilir-miyiz/)

daha etkili oluşlarının nedeni budur. İşte annelik görevi de bu türlü yeteneklerden birisidir. ''(alıntılayan Eşel E. 2010); (aktaran von Ditfurth 2007)

İnsanlarda fiziksel ve ruhsal gelişim için dokunulmaya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın bebeklik döneminde giderilmesi veya giderilememesi sosyal anlamda farklılık göstermektedir. Bu farklılıkları hastalık vb. olarak tanımlamak yerine 'varoluş durumu' olarak tanımlamakta yarar vardır. Her kişi özne olabilme serüveninde (eğer ki kendine detaylı bir araştırma yaparsa) eksikliğini hissettiği sürecin karşılığını tamamlayabilecek olguları keşfedebilme yetisine sahiptir. Bu sürecin gelişiminin fiziksel ve zihinsel olarak farklı etkileşimde olması bireyin kendini oluşturma serüvenini inşa ederken farklı varoluş durumlarını tanımlama imkanı da verir.

''Çevresel uyaranların değişmesi ve öğrenme süreci ile gen ifadesi değişiklikleri de değişime uğrayabilmektedir. Özellikle çocuklukta yaşanan deneyimlerin beyin işlevlerini yöneten genlerin ifadesinde erişkin hayatta da sürmek üzere oluşturduğu uzun süreli değişiklikler "epigenetik aktarım" olarak isimlendirilmektedir. (alıntılayan Eşel E. 2010:3); (aktaran Kaffman ve Meaney 2007, Champagne 2008) İnsanı biyolojik ve buna bağlı psikolojik boyutta ele aldığımızada bu uzun süreli değişikliklerin zamanlar içinde arketipler şeklinde tezahür etmeyeceği neden söylenemesin?

''İnsanlarda bu geçişin geçerli olduğunu doğrular biçimde, istismarcı anne babaların %70'inin kendilerinin de çocukluklarında anne babalarından kötü muamele gördükleri gösterilmiştir.'' (alıntılayan Eşel E. 2010:3); Chapman ve Scott 2001) Buradan hareketle Canan'ın çalışmalarındaki anne imgesini Jung' un tarif ettiği anlamda anne figürü ile ilişkilendirilebilir. Jung anne arketipini şöyle tanımlar: ''Etnolojideki anne figürü az çok evrensel olsa da, bu imge bireysel deneyimde hayli değişime uğrar. Burada kişi, annenin görünüşe göre muazzam boyutlardaki öneminden etkilenir önce. Kişilikçi psikolojide bu figür o kadar ön plana çıkar ki, bilindiği gibi, kişilikçi psikoloji, hiç olmazsa kuramsal olarak bile kişisel annenin ötesine geçememiştir. Hemen belirtmeliyim ki, benim yaklaşımımın psikanalitik kuramdan ilke olarak farkı, kişisel anne figürüne yalnızca sınırlı bir anlam atfetmemdir. Şöyle ki; literatürde tasvir edildiği üzere, çocuk psike' si üzerindeki bütün o etkilerin tek kaynağı kişisel anne değil, anneye yansıtılan arketiptir; bu arketip anneye mitolojik bir arka plan vererek ona otorite, hatta tanrısallık katar. '' (Jung, 2005:23)

Tüm bu çıkarımlardan yola çıkarak Canan'ın işlerinde anne imgesinin tezahürlerini Kibele, Çeşme, Şahmeran, Şehretün'nar, Ay Işığında Yıkanan Kadınlar ve Kuş Kadın çalışmalarında inceleyeceğiz. Kişisel ve ya kolektif yaşantılardan kaynaklanan bir takım durumlar ortak bilinçdışında bulunan anne arketipi ile etkileşime girerek Canan'ın sanatında somutlaşmaktadır. Bu somutlaşmanın süreci kişisel, toplumsal etkilerin gün geçtikçe bireyin zihninde netleşmesi ile yani bilinçlilik durumu ile oluşmaktadır.

3.1. Kybele

Canan'ın kendi bedeni ile temsil ettiği ana tanrıça Kybele; sanatçının hamilelik döneminde üretmiş olduğu bir çalışmadır. Sanatçının Kaf Dağı'nın Ardında sergiyle birlikte ilk kez sergilenen bu çalışması Canan'ın kendi annelik deneyimiyle birlikte kolektif bilinçdışında yer alan anne arketipinin bütünleşmesiyle ortaya çıkar.

Ana tanrıça kavramı Anadolu' da ortaya çıkmıştır. Tanrıça Kibele toprağın ve bereketin kaynağı olarak bilinmekle birlikte ''…doğayı bütün canlılığı, verimliliğiyle simgeleyen evrensel bir nitelik taşımaktadır.'' (Erhat A. 1993:201)

Buradaki Kybele imgesi Canan' ın kendi annelik deneyimi ve kolektif bilinçdışında bulunan arketip öğelerin bütünleşerek ortaya çıktığı bir iştir. Bir anneyi sembolize eden fiziksel özelliğin yanında ona tanrısallık katan Kibele figürü anne imgesini güçlendirir. Bu annelik rolü Canan'ın çalışmasına iç güdülerle birlikte yansımasına rağmen sanatıyla kolektif bilinçdışının simgelerini açığa vurma imkanı verir.

''Bu sembollerin bazıları, Jung tarafından "kolektif bilinçdışı" adı verilenden, psikenin insanlığın ortak mirasını içeren ve dışa vuran tarafından gelmektedir. Bu semboller o denli eski ve modern insanlar için o denli az tanıdıktır ki, onu doğrudan ne anlayabilir ne de özümseyebilirler. (Jung, 2009:106)

''Anadolu insanı, tohumun anne karnındaki bir bebek gibi durduğunu, onu uyandıranın güneş, toprağında bir yaşam kaynağı olduğunu öğrenince; bunun üzerine güneşe ve toprağa minnet duygusuyla bağlanır, kutsallaştırır.'' (Özen, 2009:31) Anadolu insanının bu inanışı en eski gün arketipini oluşturan mitostur. Yüz yıllar boyunca tekrarlanan bu eylemin besin, bereket sağlayan

Resim1. ‘’Kybele’’, fotoğraf, 45 x 60 cm, 2000 (kaynak: www.cananxcanan.com)

yaşamın devamı için olması gerektiğine inanılan güneş ve toprağın, tohumun, anne karnı ile ilişkilendirilmesi günümüze geldiğinde bir inanç meselesi olmaktan çıkıp hakikatin karşılığı gibidir.

Kadının doğurganlık özelliği onu hep toprakla simgeleştirmiştir. Jung insan psikesi içindeki üstün kabul edilen gücün tanrı fikri değilse insan karnı olacağını söyler. (Jung, 2006) “En etkili olan, en tanrısal, olandır aslında. Anadolu insanı kolektif bilincinde yaşattığı güce, başka bir gücü koyamayacak tanrıçaya ulaşır, o da Toprak Ana’dır.” (alıntılayan Özen M. 2009); (Eyüpoğlu, 2007:65)

‘’Bu nedenle ilk çağlardan itibaren “kadın olgusu” onlar için hep saygıdeğer kutsal bir kimlik olarak algılanmıştı. Tanrıçalarına olan minnet duygularını adaklar adayarak, sunaklara hediyeler koyarak ifade etmişlerdir. Gerçekten de yaşamı içinde barındıran “doğa” ancak bir kadının bedeninde Tanrıça olarak somutlaşabilirdi. Hem de Tüm Tanrılar, Tanrıçaların, insanların ve doğanın anası sayılarak; üremenin, bereketin, bolluğun, çoğalmanın var olmanın simgesi olarak. Ana Tanrıça Kybele kültürünün Anadolu’dan çıkarak başlıca Avrupa, Asya, Afrika kültürlerinde yer bulmasının nedeni budur. Bu yönüyle Ana Tanrıça Kybele, evrensel bir Tanrıçadır.’’ (Özen, 2009:33)

Açıklamalarda da görüldüğü üzere ana tanrıça Kybele bu coğrafyada yaşayan insanların bilincinde bilinçdışında fark etmeden de olsa yer etmiş durumdadır. Toprağa, anneye duyulan saygıdan bunun zihinlerimizde yer etmiş halini görebiliyoruz. Bu çağa geldiğimizde artık doğum ve toprak ilişkisini sembolik olarak kabul etsek de yüceleştirme noktasında dikkat etmemiz gereken noktalar vardır. Yüceleştirmenin şimdiki zamandaki karşılığı ancak saygı duymak olmalıdır. Canan‘ın Kibele çalışmasında bunu kendi bedeni ile bütünleştirerek sunması hem kendi bedenine hem, varoluş durumuna saygısından ileri geldiğini şeklinde okunabilir. Kendi bedeni içinde gelişen bir varoluş durumunu bugün de kültürümüzü oluşturan dokuların içinde var etmesi geçmişe ve şimdiye olan saygıdan ileri gelmektedir. Kendi bedeni ile bütünleştirdiği bu çalışma da ancak geleceği inşa eden bir kültür yapı taşı olarak önce zihinlerimize yerleşmiştir devamında da hayatın içinde yer bulacaktır.

3.2. Çeşme

2000 yılına tarihlenen Çeşme videosunda iki çift memeyi görüyoruz. Meme bize en tanıdık gelen imajlardandır. Gözümüzü açtığımız andan itibaren bilinçli olarak algılayamadığımız fakat işlevini sonuna kadar kullandığımız bir çift organdan oluşuyor 'Çeşme' adlı video. En işlevsel uzuvlarımızdan olan insan memesi 'kadın memesi' şeklinde karşımızda durunca yorumlama yapmak adına 'memeye' yüklediğimiz anlamlardan birini veya bir kaçını seçmek durumunda kalıyoruz. Konu kadın olunca kadın memesine yüklenen anlamlar çeşitlidir. Ancak anlam ilk başta her zaman kaynaktan şekillenmeye başlıyor. Kaynak ise doğum sürecinden sonra işlevini yerine getiren yaşamsal eylemlerdir. Video'da siyah bir perde üzerinde ucundan süt damlayan bir çift insan memesi ile yüz yüze geliyoruz. Memenin yaşamımızda bir köprü işlevi gördüğü söylenebilir. Sergide süt dolu meme ile karşımıza çıkan Canan ne kadar gerçekçi görünürse görünsün aslında yine kolektif bilinçdışından bir imgeyi bizlere hatırlatmak istiyor.

Her fiziksel deneyimin psikolojik bir ihtiyacın karşılığı olduğunu varsayarsak Canan'ın işleri; -bulunduğumuz coğrafya baz alınarak meme metaforuna erotizmin ötesinde- kadının anne değilse erotik, anne ise -erotizmi olmaması gereken– bir anlayıştan daha fazla gerçeklik sunar. Canan bu çalışmalarda bireyselliğini ortaya koyarken hem anne olarak hem de yaşadığı coğrafyada bir kadın olarak bireyselleşmenin arketipsel bir örneğini sunmuştur. Ve bu çalışmalarda bireyselliğin ötesinde toplumsal algının başka türlü nasıl şekillenebileceğini de sergilemiş olur.

''Kemirgenlerde, maymunlarda ve insanlarda yavrular annelerinden ayrı düştüklerinde ağlarlar, anneler de buna hızla arama ve yavrunun yanına gitme davranışı ile cevap verirler… Anneliğin önemli bir parçası kendi çocuğunun sesini tanımak, mümkünse bu sesin hangi duyguyu ifade ettiğini bilebilmektir. İnsan çalışmalarında küçük çocukları olan ve bebek ağlama sesi duyan annelerin limbik ön beyin yapılarında nöral etkinleşme gözlendiği bildirilmiştir.'' (alıntılayan Eşel E. 2010:7); (aktaran Maestripieri 1995)

Resim2. ''Çeşme'', video 57", 2000 (kaynak: www.cananxcanan.com)

''Annelere kendi bebeklerinin ağlarken ya da oyun oynarken çekilmiş videoları gösterildiğinde, genel olarak çocukları sıkıntıda iken, oyun oynarkenkinden daha fazla bir beyin etkinlik artışı gözlenmektedir. Bu da herhalde annelerin acilen bir şey yapması gereken durumlara daha duyarlı olmaları ile ilişkili olsa gerektir.'' (alıntılayan Eşel E., Anneliğin Nörobiyolojisi, 2010:8); (aktaran (Noriuchi ve ark. 2008) Buradan hareketle çeşme adlı çalışmada memelerinden damlayan süt ile Canan'ın bize hatırlatmak istediği bir durum olduğu söylenebilir. Bu durumu kolektif bilinçdışına çağlar öncesinde işlenmiş olan meme imgesinin, günümüzdeki karşılığının nasıl değiştiğini veya değiştirilmeye çalışıldığını hatırlayarak okuyabiliriz. Canan'ın sergide de bu çalışma ile ilgili olarak sesli anlatımda bulunduğu durum; çocuğunun yan odadan sesini duyar duymaz göğüslerinden damlayan sütü annelik psikolojisinde 'ihtiyaca cevap verme' bakım verme özelliğinden sebep gelir.''Annenin çocuğunun ihtiyaçlarını bilmek zorunda oluşu insanlarda "zihin okuma" (theory of mind ya da ToM), duyguları anlama ve empati yeteneğinin bu kadar gelişkin olmasını da sağlamış olabilir.'' (Eşel E. 2010:2)

Anne işlevinin hem psikolojik hem de fizyolojik olarak somutlaşmış halini izlediğimiz ''Çeşme'' çalışmasında anne arketipinin ''annelikle' ilgili özelliklerini Jung'un da tarif ettiği anlamda ''iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki… ''(Jung, 2005:22) şeklinde okuyabiliriz.

‘’Hamileliğin toplumsal söylemler yoluyla inşa edilmesi, kadının öznel bedensel deneyiminin dışlanmasına dayalıdır. Oysa hamilelik kadınlar için yaşanan bir deneyimdir. Sadece hamileliğe özgü olan bedensel bir varoluştan bahseden Iris Marion Young, hamile öznenin merkezsizleştiğini ve parçalandığını savunur. Hamilelik deneyimini değerlendirmek için bilinci ve öznelliği bedenin içine yerleştirerek özne/ nesne, iç/dış, ben/dünya ikiliklerine karşı duran fenomenolojik temelleri kullanan Young’ a göre, hamilelik deneyimi bu tür ikiliklere ve bütünlüklü bir benlik anlayışına karşı çıkıştır. Çünkü hamilelik sürecinde ‘’ merkezsizleştirilmiş bir bedensel öznellik’’ ‘’kendi olmama biçiminde bir kendilik’’ söz konusu olur. Young, kendi hamilelik deneyiminden yola çıkarak ceninin ilk hareketlerinin parçalanan bir öznellik hissi ürettiğini söyler. ‘’ ceninin hareketleri tamamen benimdir, benim içimdedir, deneyimimi ve uzamımı düzenlemektedir. Sadece ben bu hareketlere erişim sağlayabilirim. Bu hayatla sadece benim ayrıcalıklı bir bağlantım olabilir.’’ Ama aynı zamanda hamilelikle birlikte neyin ‘’içeride’’ ve ‘’ ben’’ olduğuyla neyin ‘’ dışarıda’’ ve ‘’ bedenden ayrı’’ olduğu arasındaki sınır akışkan hale gelir. Bedenin içi aynı zamanda başka bir varlık için bir alandır, ama yine de hamile kişinin kendi bedenidir.’’ (Arter, 2017:96)

Young‘ unda bahsettiği ‘’parçalanan bir öznellik hissi ‘’ bilinçdışı ile kurulan bağlantı da anne olma deneyiminin bedensel ve psikolojik karşılığıdır. Bu parçalanmanın bir anlamda çoğalmanın da karşılığı olduğu söylenebilir. Bu çoğalma hem fiziksel hem de zihinsel bir çoğalmadır. Anne karnında başlayan bu fiziksel sürecin ve zihinsel bağlantının zamanlar içinde kendi çocuğunun ötesinde başka bir canlıya karşı da hissedilebileceği neden söylenemesin. Bu canlı bir hayvan bir bitki veya başka bir insan evladı da olabilir. Kısaca kişisel sorumluluk alanının genişletilmesi ile ilgilidir. Ancak burada Canan‘ın Çeşme işinden yola çıkarak anne arketipinin tezahürlerini aradığımız için salt zihinsel olarak bu öznelliğin bağlantılarının kurulup kurulamayacağı fikrine değinmek yeterli olacaktır. Canan’ın Çeşme çalışmasında da görüldüğü gibi önce zihinde dönüşmeye başlayan bu metaforun karşılığı bedensel bir işlev olmanın ötesinde yaşamsal fonksiyonların birleştiği bir köprü gibi aktarılmıştır.

3.3. Şahmeran ve Şehretün’ nar

Bu iki minyatür çalışmada Canan yine bize çok tanıdık gelen mitolojik hikayelerle karşımızdadır. Bu arketiplerin peşinden giderken Canan’ın bize hatırlatmak istediği olgular bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şahmeran.

Şahmeran’ın tarihi İran- Pers mitolojisine kadar uzanır. Efsaneye göre Şahmeran Anadolu’ da yaşamış uzun gövdeli yılan kuyruklu bir kadındır. Yılanların şahı anlamına gelen Şahmeran yılanları ile birlikte yeraltı ülkesinde yaşamaktadır. Şahmeran’ın efsanesi öldürülmesi ile son bulur. Öldürülesinin amacı insanın şifa bulmasıdır. Efsaneye göre Maran adı verilen şefkatli yılanlarla birlikte yaşayan Şahmeran şifalı otlar hakkında bilgi sahibidir ve tıp biliminin bilmediği bilgilere sahiptir.

Minyatür tekniği ile sunulan Anadolu’da yaşadığı düşünülen bu yılan gövdeli şifacı, güçlü, bilge mitolojik kadın kahraman tüm cinlerin anası olarak bilinen Şehretün’ nar adlı mitolojik kadın kahramanla iki ayrı çalışma olarak Canan’ın çehresinde karşımıza çıkıyor.

Resim3. ‘’Şahmeran’’, Minyatür ", 67x91 cm, 2011
(**Kaynak:** www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/8736/kaf-dagi-nin-ardinda-canan#.XKTMfJgzbIU)

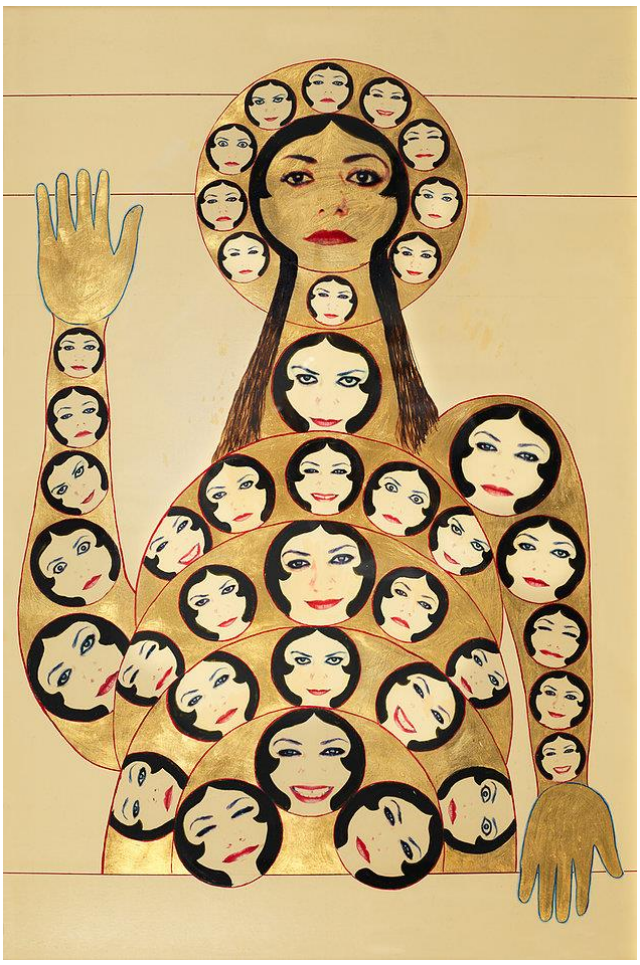

Resim4. ‘’Şehretün’ nar’’, Minyatür, 104x71 cm, 2011
(Kaynak: www.unlimitedrag.com/single-post/Kaf-Dagina-Kosan-Kadin)

Şehretün’ nar tüm cinlerin anası olarak bilinir. ‘’Ateşten ve havadan yaratılmış, bu cine 900 bin yıl ömür verilmiştir. Ancak tek olduğu için Tanrı’dan bir eş istemiş, bir dişi yaratılmış, dişisi bir süre sonra 4000 oğlan doğurmuştur. Bunun elleri, ayakları, karnı ve başında 4000 yüzü vardır. Ancak resimde 37 yüzü görülmektedir, saçları uzun bir kadın gibi çizilmiştir.’’ (And, 2008:293)

‘’Bir çok efsane kahramanlarında iki anneden söz edilir. Bu fantezi, kahramanların gerçekte iki anneye sahip olmalarından doğmamaktadır, kişisel bellek alanına değil, insanlığın zihin tarihinin esrarına ait, yaygın bir "ilksel" imgedir.’’ (Jung, 2006:144) İki farklı bilinç durumunun yansıması olarak değerlendirebileceğimiz Şahmeran ve Şehretün’ nar karşıtlıkların birleşimi olarak da tanımlanabilir. Jung karşıtlık tanımını şu şekilde açıklar ‘’karşıtı olmadan hiçbir şey var olamaz, başlangıçta ikisi birdi, sonda da bir olacaklar. Bilinç bilinçdışının sürekli var olmasıyla var olabilir, hayatta kalan her şeyin pek çok ölüme maruz kalması gibi… Çatışma yaratmak şeytani bir erdemdir. Çatışma, ateşi ortaya çıkarır. Bu duygulanım ve duygu ateşidir. Her ateş gibi iki unsuru vardır; yanma ve aydınlatma. Duygu bilincin ana kaynağıdır. Duygu olmadan karanlıktan aydınlığa ya da durağanlıktan harekete hiçbir değişim olmaz.’’ (Jung, 2016:137)

Tüm bu kargaşayı bir arınma süreci olarak değerlendirirsek Canan’ın bu iki farklı bilinç sürecinden kahraman olarak çıktığını söyleyebiliriz. 900 yüzlü şeytandan şifacı kadına giden yolda ateşi yakan da aydınlatan da Canan’ın kendisidir. Hem kendisinin yol göstericisi hem de kurtarıcısı olmuştur.

‘’Arketip taşıyıcısı ilk aşamada kişisel annedir. Çünkü çocuk başlangıçta anne ile tam bir ortaklık içerisinde, bilinçdışı özdeşlik durumunda yaşar. Anne çocuğun fiziksel olduğu kadar ruhsal olarak da bir ön koşuludur. Ben bilincinin uyanışıyla ortaklık aşama aşama zayıflar ve bilinç kendi önkoşulu olan bilinçdışına karşıt olmaya başlar.’’ (Jung, 2016:143)

Kişisel özelliklerin farklılaşmaya başladığı bu serüvende Jung’ un tanımıyla ‘’anne imgesine bağlanma tüm olağanüstü ve gizemli nitelikler uzaklaşmaya yönelir ve bunlar en yakın kişiye örneğin büyük anneye geçer.’’ (Jung, 2016:143) Bu süreçte bilincin kendisinin yol gösterici olarak devreye girmesi arketipin

netleşmesi ile ilgilidir. Bilinç ve bilinçdışının karşıtlık ilişkisi arketipin içerdiği imgeleri ortaya çıkarır ve şifacı kadın arketipi ile cinlerin anası olarak tanımlanan tehlikeli tanrıçanın tek bir yüzde, Canan'ın yüzünde karşımıza çıkması karşıtlıkları nasıl kabul edeceğimizi tekrar hatırlatır.

''Batı antik çağında özellikle de doğu kültüründe karşıtlıklar genelde aynı figür içerisinde birleşiktir fakat bu paradoks asla ilkel aklı rahatsız etmez. Tanrılarla ilgili efsaneler, ahlaki karakterleri kadar çelişkilerle doludur. Batıda tanrıların paradoksal davranışı ve ahlaki çelişkileri antik çağ insanlarını bile mahcup etmiştir ve nihayetinde Olymposluların gözden düşmesine yol açan eleştiriler ve felsefi yorumlar ortaya çıkmıştır. Bunun en açık ifadesi Yahudi Tanrı kavramının Hıristiyanlıkta ıslah edilmesidir; kötü olan her şey şeytanla bütünleşirken ahlaken belirsiz Yehova özellikle iyi bir tanrı olmuştur.'' (Jung, 2016:143)

''Duygu değerlerinin gelişimi sayesinde ''aydınlık'' tanrının ihtişamı ötelerin sınırını aşmış, fakat karanlıkla sözüm ona temsil edilen şeytan kendine insanda yer bulmuştur… Karanlık ve kötülük gerçeği reddedilemeyeceğinden bundan insanı sorumlu tutmaktan başka bir alternatif yoktur.'' (Jung, 2016:144)

Hem bilge hem de şeytan olarak bu mitolojik karakterlerde karşımıza çıkan Canan'ın bize hatırlattığı şey karşıtlıkların var oluşu ile evrilen bilincin kurtarıcısının kendisi, kendimiz olduğudur.

''≪Büyücü≫ ve ≪şeytan≫, adından da kolayca anlaşılacağı üzere insansı ve kişisel nitelikleri değil, mitolojik nitelikleri canlandırmaktadır…Bilinçdışımız yoluyla tarihsel ortak psişede payımız olduğu sürece, doğal olarak bilinçdışımızda insan kılığında kurtlar, şeytanlar, sihirbazlar dünyasında yaşıyoruz, çünkü bunlar, geçmiş çağların üzerine büyük duygu yatırımı yaptığı şeylerdir.'' (Jung, 2006:169)

''Aynı şekilde tanrılar, şeytanlar, kurtarıcılar ve suçlularla da ortak taraflarımız vardır; ancak bilinçdışımın bu gizil güçlerini kişisel olarak kendinize atfetmek saçma olur. Dolayısıyla psişenin kişisel ve kişisel olmayan sıfatlar arasında kesinkes bir ayırım yapmak zorundayız… Tanrılar ile şeytanlar psişik yansıtmalar, dolayısıyla da bilinçdışının içerikleri olarak görülmemiş aşikar hakikatler gibi kabul edilmiştir. Ancak aydınlanma çağında insanlar tanrıların gerçekte var olmadığını, tanrıların düpedüz yansıtmalardan ibaret olduğunu anlamışlardır. Böylece tanrılar bir tarafa bırakılmıştır. Ne var ki, buna tekabül eden psikolojik işlev bir tarafa bırakılmış değildi, bilinçdışına inmişti.'' (Jung, 2006:168,169) Buradan yola çıkarak arketiplerin bir takım olayların duyusal olarak kavranmış hali olduğu söylenebilir.

''Örneğin ilksel soluk, ya da ruhun özü esir, dünyanın her yerinde var olan bir kavramdır, enerji ya da büyüleyici güç de aynı derecede yaygın bir sezgisel düşüncedir. Fiziksel olaylarla benzeştiğinden, arketipler genelde yansıtılınca belirginleşirler; yansıtmalar bilinçdışı olduğu için de, bunlar, anlaşmazlıkları, kavgaları, bağnazlıkları ve her türlü çılgınlığı kışkırtan anormal derecede çevredekileri göklere çıkaran ya da yerin dibine batıran yansıtmalar halinde görülür… Şeytan, ≪Gölge≫ tipinin bir değişik biçimidir; yani kişiliğin kabul edilmeyen, gölgede kalan yanının tehlikeli cephesidir.'' (Jung, 2006 s:170)

Canan'ın serginin genel temasından yola çıkarak bahsetmiş olduğu cennet, araf ve cehennem temaları Jung' un da gölge arketipini tanımlarken bahsetmiş olduğu kendimizdeki karşıtlıklarımızdır. Canan' ın 900 yüzlü cinlerin anası olarak bilinen Şehretün' nar adlı çalışmasında mitolojik figürün yerine kendi çehresini yerleştirmesi kendine tanrıçaymışçasına atıfta bulunan bir düşünce yerine insanın yüzleşmekten kaçamayacağı psikolojik hallerin tekrar bir hatırlatması olarak, başka bir anlamda eğer kendine atfedilen bir tanrı/ tanrıça figürü olabilecek pozisyon yaratılıyorsa <iyi ve kötü > tanrıyı kendi bedeninde/ yüzünde insanlaştırarak yine sorumluluğu insanın kendinde araması gerektiğinin hatırlatmasını yapmaktadır. Ve buradan çıkış yolunun da kaçış yolunun da kendimizde olduğunu cüretkarlığıyla göz önüne serer.

3.4. Kuş Kadın

Efsaneler, destanlar, mitolojiden bildiğimiz hikayeler farklı zaman ve mekanlara ait düşünceleri yaşatırlar. Bu düşünceler insanların inançlarını ve toplumsal bakış açılarını ortaya çıkarır. Bu efsanelerden biri sergide karşımıza çıkan Simurg efsanesidir. Yine mitolojiden konusunu alan ''Kuş Kadın'' adlı çalışma kendini gerçekleştirme serüvenindeki bir bireyi anlatır. Canan bu çalışmayı oluştururken ve seçerken bilinçdışının, rüyaların, mitlerin tanıdık imgeleriyle ilişki kurar.

Kaf Dağı Türk mitolojisinde ötesinde çeşitli yaratıkların yaşadığı bir dağ olarak bilinir. Canan'ın çalışmasına ilham olan Simurg Efsanesi'nin Simurg' u da bu dağ üzerinde yaşamaktadır. Simurg kuşu bir çok efsanede karşımıza çıkar. Arapçadaki karşılığı Anka, Türkçedeki karşılığı ise Zümrüdüanka kuşu olarak bilinir. Simurg Farsçada otuz kuş anlamına gelir. Bilinen Simurg kuşu efsanesine göre bu kuştan kendini aramanın sembolü olarak bahsedilir. '' Kuşlar toplanıp kendilerine bir padişah gerektiğine karar

verirler. Hüthüt Kuşu onlara akıl verir; zaten bir padişahları bulunduğunu, onun kuşlara çok yakın olduğunu, onların ise ona çok uzak olduğunu anlatır. Bu da Simurg'dur… Kaf Dağında yedi vadiyi aştıktan sonra oradaki Simurg'a ulaşacaklardır. Bu zor ve çetin yolda kimi açlıktan, susuzluktan, kimi hastalıktan, kimi yolunu saptırdığından yüzlerce kuştan yalnızca otuz kuş kalır. Sonunda Simurg'ta gözükenin, kendileri olduğunu anlıyorlar. Yani Simurg aslında kendileridir. Bir başka deyişle Tanrıyı arayan kendini bulur.'' (And, 2008:316) Metin And' ın kitabında da belirtildiği gibi kendimizi değerlendirme ölçütlerimizin sınırını başkalarında ararken Simurg efsanesi o sınırsızlığın kendimizde olduğunu tekrar hatırlatmaktadır. Her an yanılmaya, dönüşmeye, ilerlemeye kapasitesi olan canlılar olduğumuz gerçeği Kuş Kadın çalışmasıyla karşımızda durur.

Gri renk temasıyla Araf katında bulunan Kuş Kadın yerleştirmesi incelediğimizde efsanenin somutlaşmış halini görüyoruz. Kuş Kadın 2017 yılında oluşturulmuş bir çalışmadır. Büyük bir taş üzerine primitif çizimleri anımsatan basit bir formda oyulmuş olan kadın bedeni kuş pençeleriyle bir elini havaya kaldırmış el sallayan pozisyonda araf katına yerleştirilmiş. Büyük taşın tam karşısına belli bir düzende dizilmiş küçük taşları görürüz. Bu taşlar efsanede yer alan her biri kendi hikayesini oluşturma çabasında olan kuşlar olarak düşünülmüştür. Canan bu çalışmada efsanenin sembolü olan Simurg kuşunu kadın görünümlü bir insana dönüştürmüş ve kendini aramanın, korkularınla yüzleşmenin zorlu bir yolculuktan sonra ulaşılamayacak bir nokta olmadığını, bu yolculuğun zihinde başladığını tekrar hatırlatan bir çalışma ortaya koymuştur.

Bu çalışma her ne kadar bireysel bir yolculuğun hikayesini ortaya koysa da kolektif bilinçdışında süre gelen hatırlatmalara da dikkat çekiyor. Jung bu hatırlatmaları ortaya koyarken çağdaş dünyamızda da öne gelen motifleri ortaya koyar. Bunlar taş, hayvan ve daire sembolleridir. Bu semboller insan bilincinin en erken oluşmaya başladığı zamandan günümüze kadar kalıcılığını koruyan psikolojik önemlere sahiplerdir. Kaba ve doğal taşlar yeryüzünde bir çok bölgede de görebileceğimiz gibi tanrılarla buluşma yeri olarak inanıla gelmiştir ve dinsel saygı nesneleri olarak kullanılır. Aynı zamanda mezar taşları da heykelin ilk biçimi olarak kabul edilir. Bu semboller doğanın verebileceğinden daha büyük bir güç olarak kabul edilirken kolektif bilinçdışında da semboller olarak kendilerini göstermektedir. Canan'ın çalışmasında olduğu gibi Simurg efsanesiyle dışa vurumları bu düşüncelere kaynaklık etmektedir. (Jung, 2009:231,232)

Resim5. ''Kuş Kadın'', Doğal taş, taş yontu, 2017
(kaynak: www.cananxcanan.com)

Tüm bu sonu gelmez olgunlaşma olguları bireylerin yaşamlarında çeşitli çatışmalarda kendisini gösterirken yenilenmelere de eşlik eder. Kaf Dağı' na ulaşan Kuş Kadın'ın bütün bu süreçlerden geçerek yeni bir olgunlaşma serüvenini tamamladığı söylenebilir. Bu serüven dağa ulaşmanın yanında yeni sorumlulukları yeni bilinçleri de beraberinde getirerek kişiye yeni bir deneyim kazandıracaktır.

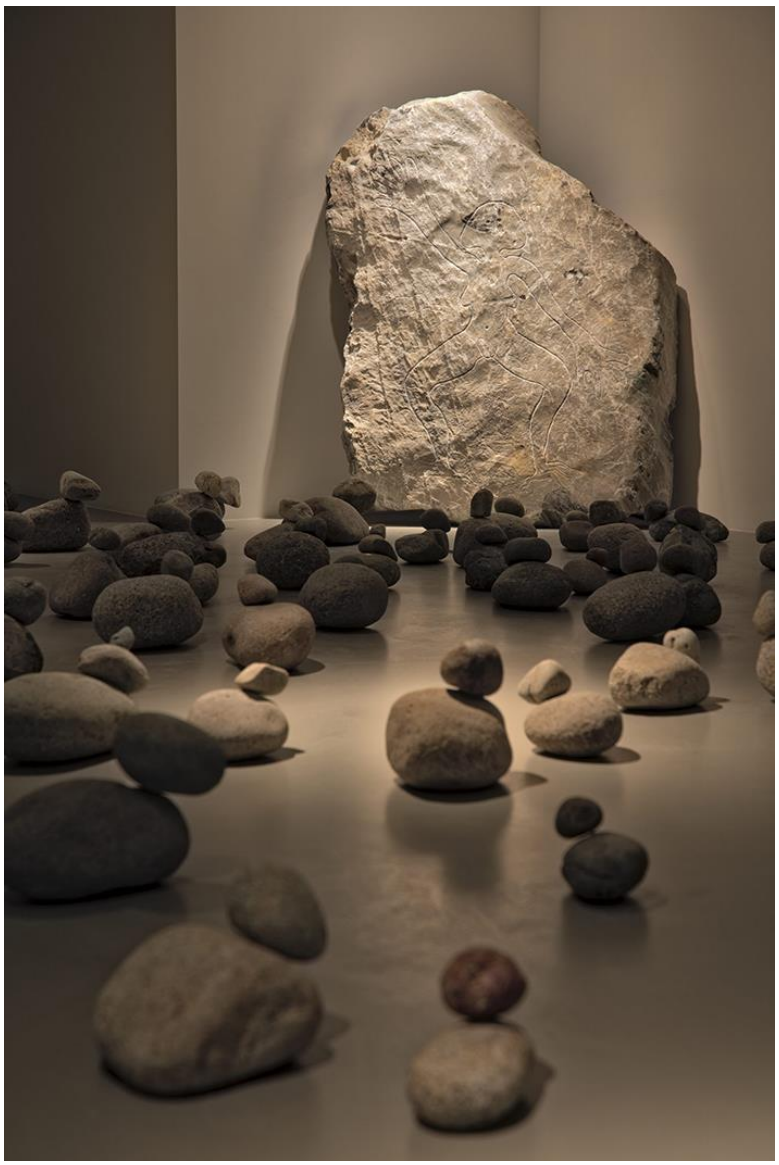

Resim5. ‘’Kuş Kadın’’,Doğal taş, taş yontu, 2017
(**Kaynak:** www.cananxcanan.com)

3.5. Ay Işığında Yıkanan Kadınlar

Ay Işığında Yıkanan Kadınlar sergide bir video çalışması olarak sunulmuştur. Çalışmada gece ay ışığı eşliğinde uluduktan sonra denize giren bir kaç kadını izlemekteyiz. Pagan ritüellerini çağrıştıran bu çalışma modern zaman izleyicisi için garip gibi gözükse de insanın doğa içinde tek başına kaldığı zaman ihtiyacı olan eylemlerin en saf halinin göstergesi olarak sunulmuştur.

Burgazada’daki Madam Marta koyunda çekilen videonun bir hikayesi daha var. Bercuhi Berberyan kitabında Madam Marta’ dan şöyle bahseder : ‘’Marta, adanın en ilginç ve en sıra dışı kadınıydı. Yaz kış denize çıplak girerdi. Bir dolu dikizcisi olmalı ki, herkes bilirdi bunu... Deniz onun canıydı ... ibadet eder gibi yüzerdi . . . meditasyon yapar gibi. Çocuğunun doğum sancısı bile denizdeyken gelmiş, bıraksalar suda doğururdu belki de...‘’ (Berberyan, 2010:27) Hakkında çeşitli dedikoduya maruz kalan ve baskılara dayanamayıp hayatına son veren bir kadın olan Madam Marta da bu görsel kurgunun içinde ister istemez rol almaktadır.

Canan bu çalışmanın ortaya çıkış sebeplerinden birini de şu şekilde açıklamıştır; ‘’teknoloji yaşamlarımızı pek çok açıdan kolaylaştırmakla birlikte, bizi doğadan ve kendi doğamızdan, dolayısıyla içimizdeki dişillikten ve dişil güçlerle bağlarımızdan koparıyor. Özellikle de son yıllarda teknolojinin beni topraktan, ağaçlardan, hayvanlardan ve doğal yaşamdan uzaklaştırıp kendi evime hapsettiğini hissediyorum. Teknoloji içimizdeki ruh gücüyle bağlarımızı zedeliyor. Bu yüzyılda insanın yeryüzünde yol açtığı felaketlerin asıl nedeninin, doğadan ve kendi doğamızdan uzaklaşmamız olduğuna inanıyorum…’’ (Arter, 2017:70).

Anne arketipinin karşılıklarını incelerken simgesel anlamda bir çok anne figürüne de değinmemiz gerekiyor. Jung bu simgeleri şu şekilde ortaya koymuştur: ‘’ Bağlılık ve huşu hissi uyandıran pek çok şey vardır; örneğin kilise, üniversite, şehir ya da ülke, gök, toprak, orman, deniz ya da akarsu, ölüler diyarı ve ay da anne simgesi olabilirler. Arketip genelde doğurganlık ve bereketi temsil eden nesneler ve mekanlarla ilişkilendirilir. Bir kaya, mağara, ağaç, memba, derin bir kuyu, gül ya da nilüfer çiçeği gibi çanak biçimli çiçeklere ilişkilendirilebilir.’’ (Jung, 2016:121)

Resim6. ‘’Ay Işığında Yıkanan Kadınlar’’, video 4 42", 2017
(**Kaynak**: www.cananxcanan.com)

Ay Işığında Yıkanan Kadınlar çalışmasında Jung’un tarif ettiği bu simgeleri birebir görebiliyoruz. Bir tören edasında gerçekleşen bu kurguda insanın benliğini doğa ile birlikte nasıl kabul ettiğine ve yenilenme serüvenine tanıklık ediyoruz.

Eliade ay ile ilgili olarak şu yorumda bulunur; ‘’Ayın evreleri, yeniden diriliş inancı için iyi örneklerdir… Bütün ikilikler, ayın evrelerinde tarihsel kökenini olmasa bile mitsel ve simgesel örneğini bulur. Yeraltı, karanlıklar dünyası, ölü, ay tarafından temsil edilir.‘’(Eliade, 2003:185,191)

Ay sürekli bir devir halinde yeniden yaşam ve ölümün simgesidir. Bu yeniden doğum ve ölüm serüveni insanın da kendi psişik yansıtmaları ile kurduğu bağdır. Özellikle eski dönem insanları doğa ile daha yakın bir yaşam biçimi içinde olduklarından yeniden doğum ve ölümü yansıtan bir çok olayları ay ile ilişkilendirmişlerdir. (Eliade, 2003) Ay’ın çekim yasasını da göz önünde bulundurduğumuzda bu bağlantılar garip durmamakla birlikte kolektif bilinçdışında yansıtılan imgelerin sebeplerini de açıklar niteliktedir.

‘’Modern insan sezgileriyle, herhangi kozmik bir gerçekliğin (yani kutsallığın) arkaik insanların zihniyetinde uyandırdığı zengin ayrıntıları ve armoniyi anlayamaz.’’… Ayın "erdemleri" bir dizi inceleme sonucunda değil sezgilerle kavranabilir; bu sezgi kendini giderek daha da fazla ortaya koyar… Tüm bu simgeler, hiyerofaniler, mitler, ayinler, muskalar vb. ayın alanına girer ve eski insanın zihniyetinde bir bütündür; birbirlerine eşleşmeler, benzerlikler, paylaşımlarla, kozmik bir "ağ" aracılığıyla, her şeyin birbirine eklendiği ve hiçbir şeyin açıkta kalmadığı bir dokuyla bağlıdırlar.’’ (Eliade, 2003:169, 170)

Burada arkaik zihniyetin uyandığı bilinç kolektif bilinçdışı ile bütünleşmenin sonucunda ortaya çıkan kozmik ya da büyülü olarak tanımlanan bağdır. Ay’ın sürekli yenilenen, canlı hali insanın sürekli yenilenen psikolojik halleri ile simgesel bağlamda rahatlıkla ilişkilendirilebilir.

‘’İnsan ayın "yaşamını" keşfeder; çünkü onun da yaşamının tüm canlı organizmalar gibi bir sonu vardır; ama "yeni ay" aracılığıyla yenilenme arzusunun "yeniden doğuş" umutlarının gerçekleşebileceği inancını verir.’’ (Eliade, 2003:170)

‘’Ayın metafizik kaderi, ölümsüz olduğu halde hayatta olmak, ölümü bir son olarak değil bir dinlenme bir tekrar yenilenme olarak yaşamaktır. İnsan da tüm ayinler, simgeler ve mitler aracılığıyla işte bu kaderle bütünleşmek istemektedir… Ayın ritimlerinin etkisinde kalan farklı kozmik düzlemler -yağmur, bitkisel yaşam, hayvan ve insanın doğurganlığı, ölülerin ruhları- arasında kurulan eşleşmeler ve kişileştirmeler arkaik bir dinde Pigmelerin dininde de görülmektedirler.’’ (Eliade, 2003:174) Bir çok kültürde görülen bu

motiflerin aynı ve ya benzer inanış biçimlerine karşılık gelmesi bize kolektif bilinçdışının varlığını göstermektedir.

‘’Bitkiler gibi hayvanların da, bereketli olması için aya gereksinimleri vardır. Kimi zaman bereket ile ay arasındaki ilişki yeni "dinsel biçimlerin" -Yeryüzü Ana, toprak tanrıları vb. gibi- ortaya çıkmasıyla daha karmaşık bir hal alır… Ayın bereket getirme, döngüsel yaratılışı, tükenmez yaşamı temsil etme niteliği çok açıktır. Büyük bereket tanrılarını temsil eden öküz boynuzları, tanrısal Magna Mater'in ambleminin simgesidir… Bazı hayvanlar, ayın kaderini, biçimleriyle ya da varlıklarıyla çağrıştırdıkları için ay simgesi ya da "temsilcisi" olmuşlardır. Örneğin; … kışın ortadan yok olan ve baharda yeniden ortaya çıkan ayı; suyun yüzeyinde bir görünüp bir kaybolan kurbağa; ayda görünen ya da kavmin efsanevi atası olan köpek… "tüm kadınların eşi" olan ya da kabuk değiştiren (yani dönem dönem kendini yenileyen, yani "ölümsüz" olan) yılan vb. Yılan simgelerinin, baş döndürücü bir çok yüzlülüğü vardır, ama tüm simgeleri aynı düşünce etrafında gelişir: ölümsüzdür çünkü yenilenir, yani ay "gücü" dür ve bereket, bilgi (kehanet) ve ölümsüzlük dağıtır.’’ (Eliade, 2003:175,176) Tüm bu simgeler Canan’ın işlerinde tekrar vücut bulan efsanelerle, mitolojide geçen kahramanlarla gün yüzüne çıkar. Cananla yüz yüze yapılan röportajda kendisinin anlatımına göre Ay Işığında Yıkanan Kadınlar videosunun çekim sırasında ulumaya başladıktan sonra tepenin üstünde onları dakikalarca şaşkınlıkla izleyen atlar ve yanlarında çekim bitinceye kadar çiftleşen köpeklerin bulunması kolektif bilinçdışında harekete geçen bir dizi hareketin derin ve somut gerçekliğini tekrar ortaya koymaktadır. Burada gerçekleştirilen kurguda buluşma, yenilenme ve tekrar doğumun izlerini okuyabiliriz.

Eliade’ye göre ‘’…insan, "harflerde" ve "seslerde" gizil olarak bulunan erdemleri özümseyerek bazı kozmik enerji merkezlerine dahil olur ve kendisiyle bütünlük arasında mükemmel bir uyum gerçekleşir. "Harfler" ve "sesler" imge rolü görürler ve derin düşünce ya da büyüyle çeşitli kozmik düzlemlere geçişi olanaklı kılarlar.’’ (Eliade, 2003:188) Bu bilgi de bize imgenin kolektif bilinçdışında nasıl türlü şekillerde şekillenebileceğinin örneğini sunar. Büyü ile bahsedilen aslında gerçeğin somutlaşmış halini ortaya koymaktadır. Videonun sonunda kahkahalarla denizde yıkanan kadınlar bir çeşit arınmanın <büyünün> içindedir denebilir.

‘’Suyla temas etmek her zaman yenilenmeyi temsil eder; çünkü eriyip giden daha sonra "yeniden doğacaktır"; çünkü suya batış, yaşamın ve yaratıcılığın potansiyelini çoğaltır ve geliştirir. Erginleme ritüellerinde su, bir "yeniden doğum" bahşeder; büyüsel ritüellerde iyileştirir, cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu garantiler… Bu nedenle tarihöncesi çağlardan beri, su-ay-kadın üçlüsü, hem evrenin hem de insan üretkenliğinin yörüngesini biçimlendirir gibi görünmektedir.’’ (Eliade, 2003:197)

Kolektif bilinçdışımızda bulunan imgeler yalnızca insan türü olarak paylaştığımız bilgiyi değil hayvan atalarımızdan gelen bilgilerinde paylaşımıdır. Bu bilgilerin bilinçli kullanımı insanın sahip olduğu enerjinin de bilinçli kullanımı anlamına gelmektedir. Dinlerde veya eski inanç biçimlerinde tanrılarla bir ritüel şeklinde birleşme bu enerjinin kullanımına örnektir. Yansıtılan imgelerin bilinçli şekilde kullanımı ırksal tarihimize/ kültürümüze de anlam vermemizi kolaylaştırarak ‘’modern insan olma çaba’’mıza da anahtar sunar. Böylece yeni davranış şekillerinin gelişmesi manevi anlamda insan olma potansiyelimize de çözüm sunacaktır. (Jung, 2006:172,173)

Doğa bize boşlukları doldurma imkanı verir. Boşlukları doldurdukça tatmin duygusunu hissederiz. Sanatsal yaratım süreci de bu nokta da devreye girer. Bir meseleye dair boşluğu doldurmak sanatçının ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç öncelikle bireysel sonrasında toplumsal bir ihtiyaçtır. Bundan faydalanmak isteyen bireyler kendi boşlularını dolduracak ipuçları yakalarlar. Mitlerde aynı şekilde boşluğu olduracak ipuçlarını yakalamamızı sağlar.

4. SONUÇ

Canan’ın işlerinden yola çıkılarak yapılan tüm bu incelemeler biyolojik, fizyolojik ya da mitolojik kaynaklı olarak bilinç ve bilinçdışı arasındaki işleyişin insanın bireyleşme ve varoluş serüvenindeki yolculuğuna somut bir bakış açısı getirmektedir.

Canan’ın yaşayıp büyüdüğü toplumun kadın profili onu öncelikli olarak bir kadın sonra da anne sanatçı figürünü inşa etmesine olanak sağlamıştır. Kaf Dağı’nın Ardında sergisinde izlediğimiz ‘’Kibele’’, ‘’Çeşme’’, ‘’Şehretün’ nar, ‘’Şahmeran’’, ‘’Ay Işığında Yıkanan Kadınlar’’, ‘’Kuş Kadın’’ işleri analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung’un tarif ettiği anlamda arketipal imajlarla anne imgesinin somut hallerini göstermektedir.

Mitolojik unsurlar Canan'ın yaşadığı coğrafyanın da kodlarını takip ederken biyolojik, fizyolojik ve psikolojik süreçlerdeki dönüşümler anne arketipinin kolektif bilinçdışında yatan unsurlarının bilinç yüzeyine çıkarmasına yardımcı olmuştur. Tüm insanlığın geçirdiği evrim sürecinin kolektif bilinçdışında insana bir takım sembollerle sunulduğu evren şemasında Canan da yeniden şekillenen bireyselliğini bu kodları yakalayarak ortaya sermiş ve aynı zamanda davetkar bir tutum sergilemiştir.

İnsan canlısı şeklindeki varoluşumuzu hem biyolojik hem de kültürel bağlamda tamamlamak bize sunulmuş olan çeşitli kodlarla mümkündür. Bu kodları Jung'un anne arketipi olarak tanımladığı bir dizi simge örneğinde yine bununla bağlantılı olarak genetik kodlarımıza aktarılmış olan hayatta kalma bilgisiyle, epigenetik yaklaşımlarla da ilişkilendirmek mümkündür. Canan'ın çalışmalarında bu yaklaşımların örneğini rahatlıkla bulabiliyoruz. ''Kybele'' çalışmasında ana tanrıça figürü ile kurulan bağ bereket, doğa ana kavramlarıyla ilişkilendirilebileceği gibi tinsel olanla da ilişkilendirilebilir. Yine ''Çeşme'' çalışmasında karşılaştığımız bereket sembolleri kolektif bilinçdışımızda doğurganlık sembolüyle birlikte Jung'un da bahsettiği anlamda huşu ve bağlılık hissi uyandıran imgelerin çağrılmasına yardımcı olur.

''Ay Işığında Yıkanan Kadınlar'' çalışmasında karşımıza çıkan çevresel faktörlerin davranış biçimlerimizi nasıl değiştirebildiği kolektif bilinçdışının işleyiş mekanizmasını anlamamıza yardımcıdır. Yaşanan her deneyimin geçmiş yaşantılarda bir karşılığının olması kolektif bilinçdışı ile ilişkilendirilebilecek olguları yaratır. Çalışmalarda gördüğümüz semboller, çevresel faktörlerin insanın zihin yapısında ve buna bağlı olarak eylem biçimde nasıl farklılıklar yarattığını gösterir. Bu farklılıkların beden ve zihin yapılarındaki işleyişleri video çalışmasında olduğu gibi esrik bir hava yaratır. Bu durumun gerçekçiliğinin etkisi ise Canan'la yapılan söyleşide aktardığı gibi videodaki insanların ulumalarına karşılık veren atlarda ve köpeklerde de karşılığını bulur. Bu da kolektif bilinçdışının etkisinin karşılığı olarak gösterilebilir.

Canan Şahmeran çalışmasında şifacı, bilge kadın arketipiyle karşımıza çıktığı gibi Şehretün'nar çalışmasında cinlerin anası olarak karşımıza çıkarak evrende karşıtlıkların yaratmış olduğu bütünü hatırlatmaktadır. Bu hatırlatmayı yaparken insanın bilinç ve bilinçdışının işleyiş mekanizmalarından yola çıkarak ortaya koymuştur. Kolektif bilinçdışımızda yeri olan yılan sembolü şifalanmanın, yenilenmenin sembolüdür. Şehretün'nar çalışmasında baskılarla yaratmış olduğumuz komplekslerimizi kabul ettiğimizde fiziksel ve bedensel bir yenilenmenin nasıl olabileceğinin somut örneğiniyle karşılaşmış oluruz.

Sonuç olarak tüm bu tezahürlerde Canan aslında kendisi olmakla birlikte ''ben' in sen olduğu, sen' in ben olduğu' bir düşünce biçimi oluşturmayı başarmıştır. Bu çalışmalardaki dönüşüm, oluşma ve gerçekleşme süreci insanın düşünce evriminde karşılaştığı durumların benzer süreçleridir. Bu hüzünlü ve yaratıcı süreçler Canan'ın Kaf Dağı'nın Ardında sergisiyle açık açık görülmektedir. Geçmişten bugüne çalışmalarının da sunulduğu sergi, arketiplerin nasıl vücut bulduğunu, bize içten içe bildiğimiz fakat doğa kadar da yabancı ve yakın olduğumuz bir evin (kendimizin) çeşitli disiplinlerden okunulabilir olduğunun hatırlatması olarak düşünülebilir. Aynı türden bir okuma kendi kodlarımızı tanımlamaya çalışırken fiziksel, biyolojik, zihinsel süreçlerin bilinç ve bilinçdışı alanlarda nasıl ortaya çıktığını ve ya çıkamadığını araştırmak için yararlı olabilir. Bu da bilinç düzeyinde tepkilerin hangi tür eylemlere yakınlaştığını gözlemleyerek bize çeşitli şekillerde sunulmuş olan kodları takip ederek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Jung, C.G. (2006) Analitik Psikoloji, Payel Yayınları, İstanbul
Jung, C.G. (2009) İnsan ve Sembolleri, Okyanus yayınları, İstanbul
Jung, C.G. (2016) Feminen, Pinhan Yayıncılık, İstanbul
Jung, C.G (2005) Dört Arketip, Metis Yayınları, İstanbul
Eliade, M. (2003) Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
Arter, (2017) Canan Kaf Dağı'nın Ardında (katalog), Arter, İstanbul
And, M. (2008) Minyaturlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, YKY, İstanbul
Erhat A. (1993) Remzi Kitapevi, İstanbul
Berberyan B. (2010) Burazada Sevgilim, Adalı Yayınları, İstanbul
Eşel E. (2010) ''Anneliğin Nörobiyolojisi'', Türk Psikiyatri Dergisi, 21(1):68-78)
Yılmaz O. (2010) ''Sanatın Arketipi Olarak Anne İmgesi'' C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, *34(2):47-59*
Özen M. (2009) ''Günümüz Sanatında Ana –Tanrıça Kybele'nin Plastik Değer Olarak Kullanılması'', Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
Psiko -Mitoloji (2016), http://psikomitoloji.com/wordpress/2016/08/24/psiko-mitoloji/